

*До разової спеціалізованої вченої
ради Донецького державного
університету внутрішніх справ*

25000, м. Кропивницький, вул.
Велика Перспективна, 1,

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Задихайла Дмитра Вітольдовича на дисертацію Толстих Анни Борисівни
на тему «Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах
модернізації законодавства», представлену до захисту у разову
спеціалізовану вчену раду Донецького державного університету
внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081 Право**

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена необхідністю посилення теоретичних зasad та нормативного регулювання інституту захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства та глобальної економічної кризи. Несприятливі умови ведення бізнесу спричиняють численні порушення прав підприємців і зростання кількості господарських спорів, тож питання захисту порушених прав суб'єктів господарювання стає дедалі гострішим. Грунтовним аспектом захисту таких прав є форми, в яких він може бути реалізований, тож їх дослідження дозволяє виявити особливості здійснення захисту прав підприємців та недоліки правового регулювання такого захисту, що потребують усунення.

Актуальність дисертаційної роботи також визначається такими факторами, як:

- соціальна значимість питань, що розглядаються, оскільки вони пов'язані з зацікавленістю суспільства в можливості ефективного захисту порушених прав у сфері господарювання;
- дослідження перспектив подальшого вдосконалення господарського та господарського процесуального законодавства на підставі сталих міжнародних принципів та стандартів;
- необхідність забезпечення належної реалізації захисту прав суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану шляхом адаптації існуючих теоретичних та нормативних зasad захисту до кризових умов.

Ключового значення для розкриття обраної теми набувають дослідження правової природи, поняття, принципів та способів захисту прав суб'єктів господарювання, вивчення особливостей і недоліків судової та альтернативних форм захисту та правильне розуміння їх сутності та змісту.

Слід звернути увагу, що питанню форм захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства не було приділено достатньої уваги з боку науковців в галузі господарського та господарського

процесуального права. Враховуючи стрімке реформування законодавства та його вимушене підлаштовування під умови воєнного часу, наукові напрацювання щодо форм захисту прав підприємців також потребують відповідної актуалізації.

Все викладене свідчить про актуальність обраної А.Б. Толстих теми дисертаційної роботи, її теоретичну та практичну значимість та вказує на логічність постановки і вирішення наукової проблеми щодо форм захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства.

Мета і завдання, методи дослідження, його структура. Метою дослідження А.Б. Толстих є обґрунтування нових теоретико-практичних положень та розроблення на їх основі пропозицій до законодавства щодо форм захисту прав суб'єктів господарювання. Мета дослідження зумовила ряд ключових завдань, що поставлені та вирішені в дисертаційній роботі.

Структура дисертації є логічною і складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що включає: вступ, 3 розділи, які містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 358 найменувань і додатків. Зміст дисертаційної роботи дозволив розкрити необхідні положення теми «Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства».

Авторкою застосовано широкий комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які повністю відповідають встановленій меті, завданням та дають можливість отримати достовірні та якісні результати. За допомогою історичного методу здійснено дослідження передумов розвитку та становлення правового інституту захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства (підрозділ 1.1). Застосування діалектичного методу дозволило надати визначення захисту прав суб'єктів господарювання та форм захисту прав суб'єктів господарювання, а також з'ясувати співвідношення понять «третейське судочинство» і «правосуддя» (підрозділи 1.2, 1.3, 3.2). З позицій синергетики проведено аналіз зв'язків таких категорій як підстави, способи, засоби та форми захисту, що дало змогу отримати більш цілісне уявлення про правову природу захисту прав суб'єктів господарювання (підрозділ 1.2, 2.1). Застосування типологічного та класифікаційного методів до питання форм, способів та підстав захисту прав сприяло визначенню критеріїв, вимог, складових даних понять та їх теоретичній систематизації (розділи 1-2). Гіпотетико-дедуктивний метод дозволив конкретизувати особливості захисту прав суб'єктів господарювання в порядку господарського судочинства та при застосуванні альтернативних форм вирішення комерційних спорів (розділи 2-3). Користуючись формально-логічним та системно-структурним методами, висловлено пропозиції щодо усунення проблемних аспектів нормативного регулювання спрощеного позовного, наказного провадження, провадження у справах про банкрутство, а також медіації, третейського судочинства і нотаріату в розрізі захисту прав суб'єктів господарювання. Дані методи також було застосовано для

виявлення особливостей правового статусу учасників господарського процесу та провадження у справах про банкрутство (розділи 2-3). Порівняльно-правовий метод використано при проведенні аналізу таких категорій як: форми, засоби, способи захисту прав суб'єктів господарювання, що дало змогу виявити відмінності між вказаними правовими категоріями та довести, що поняття «форма захисту» є ширшим ніж засоби та способи захисту та по факту, поглинає інші поняття (розділ 1).

Таким чином, мета, завдання, методи дослідження, об'єкт та предмет дисертаційної роботи визначено повно та коректно.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертациї, їх новизна. На підставі проведеного дослідження авторкою вирішено наукове завдання у частині обґрунтування нових теоретико-практичних положень та розроблення на їх основі пропозицій щодо удосконалення нормативного регулювання форм захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства.

Аналіз пропозицій та висновків запропонованої на розгляд дисертації дозволяє визнати їх достатню обґрунтованість та достовірний характер, наявність в отриманих результатах, предметі та завданні роботи належного рівня наукової новизни.

Заслуговують на позитивну оцінку вперше сформульовані дисертанткою положення щодо розгляду захисту прав суб'єктів господарювання в інтегрованому значенні як сукупності норм та дій, які знаходять свій прояв в судових та альтернативних формах захисту (с. 59 дисертації).

У роботі дістали подальшого розвитку положення щодо виділення критеріїв визначення способу судового захисту, серед яких запропоновано застосовувати: належність способу захисту; ефективність способу захисту; відсутність необхідності додаткового звернення до суду після вирішення спору в межах сформульованих вимог; гарантії дотримання принципів господарського судочинства при використанні відповідного способу захисту (с. 129 дисертації).

Слід підтримати пропозицію дисертантки щодо виділення компонентів концептуальних передумов розвитку захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства, а саме: становлення та зміни в нормах сучасного господарського та господарського процесуального законодавства; адаптація господарського та господарського процесуального законодавства України до законодавства ЄС; впровадження в правозастосовну діяльність господарських судів та позасудових органів, які реалізують захист прав суб'єктів господарювання, норм міжнародного права та практики ЄСПЛ (с. 27-53 дисертації). Така пропозиція закриває прогалину в теоретичному вивченні концептуальних передумов розвитку захисту прав суб'єктів господарювання та дозволяє розглянути даний розвиток послідовно та комплексно.

Також підтримуємо позицію дисертантки щодо визначення поняття «захист прав суб'єктів господарювання» як сукупності заходів юридичного,

примусового або організаційного характеру, визначених нормами права та спрямованих на запобігання порушень прав учасників господарської діяльності та усунення наслідків таких порушень, та відповідного обґрунтування поняття «форма захисту прав суб'єктів господарювання», яку запропоновано розглядати як визначений законодавством комплекс заходів, прийомів та способів, спрямованих на попередження та усунення наслідків порушення прав суб'єктів господарювання.

Аналіз норм чинного законодавства, поглядів вчених і практиків, судової практики дозволив дисертантці запропонувати класифікацію форм захисту прав суб'єктів господарювання шляхом поділу на: досудову, судову, адміністративну, альтернативну та самозахист (с. 89 дисертації).

Заслуговує на підтримку думка авторки щодо недостатності правової визначеності поняття «спір про право» та критеріїв, що дозволяють суду зробити висновок про існування спору про право, розглядаючи питання відкриття провадження у справах про банкрутство, у зв'язку з чим авторкою досить вдало запропоновано унормувати дане питання, доповнивши КУзПБ рядом нових норм (с. 191-192 дисертації).

В роботі є й інші положення, що заслуговують на увагу та підтримку.

Викладення матеріалу характеризується творчим підходом, логікою наведених доводів та висновків.

Роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького державного університету внутрішніх справ за темою «Правове забезпечення розвитку відносин між суб'єктами громадянського суспільства, суб'єктами господарювання, органами державної влади і місцевого самоврядування» (держреєстрація № 0120U105598), в межах якої авторкою самостійно проведено дослідження відносин, які виникають в процесі застосування різних форм захисту прав суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей модернізації законодавства.

Зміст анотації відповідає основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотацію подано українською та англійською мовами. Вона є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження.

Анотація відповідає вимогам, встановленим пунктом 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а також пунктом 2 Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Дисертаційна робота за своїм змістом та формою відповідає встановленим нормативним вимогам та профілю спеціальності 081 – Право.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Сформульовані теоретичні висновки та пропозиції вирішують наукову задачу заповнення прогалини у науках господарського та господарсько-процесуального права в частині дослідження форм захисту прав суб'єктів господарювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – при дослідженні проблем форм захисту прав суб'єктів господарювання;

– у правотворчості – в ході пропозицій щодо внесення змін і доповнень до ГК України, ГПК України, КУзПБ, Закону України «Про медіацію», Закону України «Про третейське судочинство», Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про виконавче провадження» та розробки нових нормативно-правових актів відповідної спрямованості;

– у правозастосовній діяльності – при здійсненні захисту прав суб'єктів господарювання, що порушуються, оспорюються, не визнаються, або щодо яких виникла загроза порушення в ході господарського судочинства або під час застосування альтернативних форм вирішення спорів;

– в освітньому процесі – при підготовці навчально-методичного забезпечення з курсів навчальних дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право».

Викликає увагу наявність впровадження результатів дослідження у практичну діяльність, що підтверджується відповідними документами, наведеними у додатку до дисертації (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в адвокатську діяльність від 29.08.2023 р.; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність суб'єкта господарювання від 23.08.2023 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Результати дисертаційного дослідження опубліковано у п'яти наукових статтях, чотири з яких – статті у фахових наукових виданнях України, одна стаття в науковому періодичному виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку ЄС (Республіка Польща), а також у чотирьох тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Опубліковані наукові праці повною мірою відображають результати дисертаційного дослідження.

Робота є оригінальною, самостійною, сформульовані висновки аргументовані та відповідають поставленій меті та завданням.

Відсутність порушення академічної добросердечності. Аналіз змісту дисертації вказує на дотримання авторкою вимог академічної добросердечності.

У роботі є посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги законодавства про авторське право і суміжні права, надано достовірну інформацію про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації.

Таким чином, у рецензованій роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного авторкою дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію А.Б.Толстих, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У роботі стосовно розмежування за змістом видів порушень, які можуть стати підставою для захисту прав суб'єктів господарювання, запропоновано виокремлення таких підстав: господарські правопорушення; неправомірні акти органів державної влади або місцевого самоврядування, що прийняті по відношенню до суб'єктів господарювання; правопорушення у сфері господарської діяльності (злочини), що спричиняють кримінальну відповідальність. Поряд з цим, дисертантка зазначає, що існує ряд порушень, які вчиняються суб'єктами господарювання, однак тягнуть за собою цивільну, кримінальну або адміністративну відповідальність, а також порушень прав підприємців з боку суб'єктів владних повноважень, що не можуть бути віднесені до господарських (с. 75 дисертації). Вбачається, що запропонований поділ є дещо недосконалім і було б доцільно застосувати ще один варіант класифікації порушень, що можуть бути підставою для захисту прав підприємців, наприклад, залежно від суб'єктів вчинення.

2. Дисертантка пропонує розробити Кодекс України з процедур альтернативного вирішення економічних спорів, який регламентуватиме захист суб'єктів господарювання в порядку медіації, третейського судочинства та нотаріальної діяльності (с. 288), але така пропозиція викликає занепокоєння тому, що може створити законодавчу колізію, а саме спровокує ухвалення зайдих норм, які дублюватимуть положення існуючого законодавства, яке буде більш ефективно доопрацювати, ніж замінити абсолютно новими.

3. Додаткового аргументування потребує висновок щодо необхідності конкретизації критеріїв для справ, що повинні розглядатись за правилами спрощеного позовного провадження, залежно від суті спору (с. 134-137). Наразі діє досить зрозуміла система віднесення справ до таких, що повинні розглядатись в порядку спрощеного провадження, тож потрібно розкрити ширше питання яким саме чином можна її деталізувати.

4. Заслуговує підтримки спроба дисертантки удосконалити нормативне регулювання діяльності медіатора, зокрема – пропозиція законодавчо закріпити типовий кодекс етики медіатора, який буде обов'язковим для використання в діяльності вітчизняних медіаторів та створити єдиний державний реєстр медіаторів (с. 232). Не заперечуємо проти такої пропозиції, але викликає сумніви доцільність впровадження рейтингової системи медіаторів, про яку зазначила авторка, оскільки така система не характерна для суміжних юридичних професій.

5. Також є додаткова необхідність ширше розкрити тему визначення місця третейських судів в рамках національної системи правосуддя, оскільки авторка робить досить стислий висновок, що з урахуванням практики Європейського суду з прав людини існує висока вірогідність того, що вектор визначення нормами українського законодавства правової природи

третейських судів буде змінено і вони будуть розглядатись як елемент правосуддя (с. 253 дисертації).

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити авторку до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Толстих Анни Борисівни на тему «Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, в галузі науки господарського права; господарсько-процесуального права, які розв'язують важливe науково-прикладне завдання подолання теоретичних і практичних проблем, що мають місце при здійсненні захисту прав суб'єктів господарювання.

2. Дисертація Толстих Анни Борисівни на тему «Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Толстих Анна Борисівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри господарського права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого**

Дмитро Задихайло

